

Оменюк Володимир Я.

аспірант відділу НДФІ бюджетної системи та інституційних секторів економіки

ДННУ «Академія фінансового управління»

вул. Миколи Міхновського, 38, 01014, Київ, Україна

e-mail: v_omenyuk@ukr.net

ORCID: 0009-0005-6073-7746

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО СТАНУ

Omeniuk Volodymyr

PhD student of the NFI department of the budget system

and institutional sectors of the economy

SESE « The Academy of Financial Management»

Mykoly Myhnovskoho str., 38, 01014, Kyiv, Ukraine

e-mail: v_omenyuk@ukr.net

ORCID: 0009-0005-6073-7746

CURRENT STATE ASSESSMENT AND DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE IN THE POST-WAR CONDITIONS

Анотація: У статті зазначено, що український сільськогосподарський ринок залишається ключовою галуззю в економіці країни та має значний потенціал для подальшого розвитку після періоду війни. Незважаючи на труднощі та виклики, з якими стикається сільське господарство, цей сектор залишається важливим джерелом доходів від експорту та визначальною складовою національної економіки. Рослинництво, як одна з ключових галузей сільського господарства, має свої унікальні особливості, включаючи сезонність виробництва та уповільнений оборот авансованого капіталу. Доведено, що українське сільське господарство потребує значних інвестицій у різні сегменти, зокрема у молочну промисловість, логістику, зберігання овочів та фруктів, а також у цукробурякове виробництво. Незважаючи на ці виклики, Україна зберігає свій статус одного з провідних світових виробників та експортерів сільськогосподарської продукції. Важливо відзначити, що сільське господарство України має свої унікальні аспекти, які впливають на його відновлення після війни. Однією з найважливіших перешкод є іммобільність ресурсів, що ускладнює їх перерозподіл між різними галузями економіки, включаючи перехід від сільського господарства до промисловості. Ідентифіковано виклики, повоєнні перспективи України у сільському господарстві залишаються обнадійливими. У країні існує значний потенціал для збільшення обсягів виробництва та експорту різних видів сільськогосподарської продукції, включаючи зерно, молочні продукти, м'ясо, овочі та фрукти. Ця стаття наголошує на важливості розвитку та модернізації сільського господарства в Україні, а також на необхідності залучення інвестицій для підтримки цього ключового сектора економіки країни в умовах відновлення після війни їх (крім трудових ресурсів) із сільського господарства в промисловість та інші галузі.

Ключові слова: АПК, сільське господарство, інфраструктура, сільськогосподарська продукція, повоєнне відновлення

Abstract: The Ukrainian agricultural market plays an important role in the economy of our country and in general has a huge potential for further development. Ukraine's post-war prospects in agriculture promise to be encouraging, despite some challenges and problems faced by this sector. Agriculture is an important component of the national economy of the state, and is also a source of income from exports. The peculiarity of one of the main branches of agriculture — crop production is that its production is seasonal and the circulation of advanced capital is slow. Today, the dairy industry, logistics, storage of vegetables and fruits, and increased investments in sugar beet production require the most investments in Ukraine. However, despite these problems, Ukraine's post-war prospects in agriculture remain encouraging. The country continues to be one of the world's largest producers of agricultural products. Ukraine has the potential to increase the volume of production and export of various types of agricultural products, such as grain, dairy products, meat, vegetables and fruits. The purpose of the article is to study the current state and directions of development of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of the post-war state. The article emphasizes that the Ukrainian agriculture has its own characteristics, which will significantly affect the post-war recovery of the industry, which is primarily related to the relative immobility of resources, which is a barrier to their redistribution (except for labor resources) from agriculture to other industries.

Key words: agro-industrial complex, agriculture, infrastructure, agricultural products, post-war reconstruction

Постановка проблеми. Український сільськогосподарський ринок відіграє важливу роль в економіці країни та має величезний потенціал для подальшого розвитку. Повоєнні перспективи України у сільському господарстві обіцяють бути обнадійливими, незважаючи на деякі виклики та проблеми, з якими стикається цей сектор. Родючі землі, сприятливий клімат і багаті природні ресурси нашої країни створюють сприятливі умови для розвитку сільського господарства, котре є однією з основних галузей економіки та в цілому здійснює вагомий внесок у ВВП країни. Однак у повоєнні роки сільгоспвиробники України зіткнулися з низкою економічних та політичних проблем, які негативно вплинули на розвиток цієї галузі. Зокрема високі податки, нестабільність валюти, брак інвестицій та неефективне управління, що в цілому перешкоджають розвитку сільського господарства. Окрім того несприятливим чинником для розвитку АПК, безумовно є і військова агресія з боку Росії.

Однак, незважаючи на ці проблеми, післявоєнні перспективи сільського господарства нашої держави залишаються доволі обнадійливими, адже Україна продовжує бути одним із світових лідерів по виробництву сільськогосподарської продукції в цілому та зернових зокрема. Вітчизняні сільгоспвиробники мають доволі потужний потенціал для збільшення обсягів виробництва та експорту різних видів сільськогосподарської продукції, таких як зерно, молочні продукти, м'ясо, овочі та фрукти тощо.

Одним із головних чинників, що сприяють розвитку сільського господарства в Україні, є модернізація та технологічне оновлення основних засобів. Запровадження нових технологій і передових методів обробки землі може сприяти зростанню ефективності сільського господарства та в цілому підвищити конкурентоспроможність українських аграріїв на світовому ринку. Крім цього, розвиток

та зміцнення сільськогосподарської інфраструктури є також важливим чинником, що сприяє подальшому розвитку галузі.

Також перспективним для у сільського господарства України є зміцнення його позицій на міжнародному ринку. Україна є одним із провідних експортерів зерна та інших сільськогосподарських продуктів, і аграрії нашої країни можуть використати свою позицію на ринку для збільшення обсягів експорту і як наслідок отримання додаткових доходів. Сільське господарство нашої країни має потужний потенціал для розвитку органічного товаровиробництва, що може зацікавити міжнародних споживачів і допомогти українським виробникам зайняти більш міцні позиції на світовому ринку.

Слід зазначити, що в цілому післявоєнні перспективи України в сільськогосподарській галузі є комбінацією викликів і можливостей. Незважаючи на низку проблем, сільське господарство продовжує відігравати важливу роль в економіці країни, і є потенціал для її подальшого розвитку. Модернізація, технологічне оновлення, зміцнення інфраструктури та зміцнення позицій на міжнародному ринку — це ті фактори, які можуть допомогти Україні покращити свої перспективи у сільському господарстві та досягти сталого розвитку цієї галузі.

Попередні дослідження. Дослідження на тему українського сільськогосподарського ринку включає вагомий внесок численних учених, які зосередили свою увагу на аспектах розвитку та вдосконалення цієї важливої галузі. Серед найвідоміших вчених, які зробили вагомий внесок у дослідження цієї тематики, є: Белікова Н.В. — вчена, що досліджує аспекти ефективності сільськогосподарських підприємств та стратегії їхнього розвитку; Гвоздьова О. — авторитет в галузі агроєкології та сталого сільського господарства, дослідження якої спрямовані на зменшення впливу сільськогосподарської діяльності на довкілля; Голян В. — учений, який вивчає технологічні інновації в аграрному секторі та їхній вплив на підвищення продуктивності; Грішова І.Ю. — спеціаліст у сфері регіонального розвитку сільських територій та аграрної політики; Лещенко Р. — дослідник аграрної економіки, фокусується на ефективності управління аграрними підприємствами. Зазначені вчені разом з численними іншими дослідниками вивчають аспекти виробництва, експорту, інвестицій та ефективності управління в умовах відновлення після війни. Їхні дослідження становлять базу для розуміння потенціалу сільськогосподарського сектору в Україні та визначення стратегій його подальшого розвитку. Вони також аналізують вплив зовнішніх факторів, таких як військова агресія та геополітичні перетворення, на українське сільське господарство. Це дослідження визначає важливість їхньої роботи для розвитку та модернізації сільського господарства в Україні в умовах викликів після конфлікту.

Метою статті є дослідження сучасного стану та напрямків розвитку аграрного сектору України в умовах повоєнного стану.

Основна частина. Згідно узагальненого визначення агропромисловий комплекс — це та складова економіки, що поєднує в собі виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку та матеріально-технічне обслуговування сільської території [1]. Однак остаточно погодитись із цим визначенням важко, оскільки сільське господарство не прив'язане лише до села. АПК поєднує галузі, які створюють засоби виробництва та його обслуговування, а також усі на-

прямки, котрі пов'язані з переробкою, збереженням та реалізацією сільськогосподарської продукції. Безумовно процеси пов'язані з переробкою сировини можуть відбуватись поза межами сільської місцевості. Прояв цих процесів можна посилити через розкриття сфер, які входять до агропромислового комплексу.

До основних галузей сільського господарства слід віднести:

1. Рослинництво:

- зернові культури: вирощування пшениці, ячменю, кукурудзи та інших зернових;
- олійні культури: вирощування соняшнику, сої, ріпаку для отримання олії;
- технічні культури: вирощування льону, конопель, цукрових буряків та інших для отримання волокна, волокнистих і технічних культур.

2. Тваринництво:

- молочне та м'ясне скотарство: вирощування худоби для отримання м'яса та молока;

- свинарство: вирощування свиней для отримання м'яса;

- птахівництво: вирощування птиці для отримання яєць та м'яса.

3. Овочівництво та фруктівництво:

- овочівництво: вирощування різноманітних овочів та зелених культур;
- фруктівництво: вирощування фруктових та ягідних культур, таких як яблука, груші, вишні, сливи та інші.

4. Бджільництво:

- виробництво меду та інших бджолиних продуктів.

5. Лісове господарство:

- лісозаготівлі: виробництво деревини та лісових ресурсів;
- лісоводство: відновлення та управління лісовими ресурсами.

6. Агроінженерія та агротехніка:

- розробка та впровадження новітніх технологій в сільському господарстві.

Ці галузі є важливими складовими сільського господарства, що забезпечують продукцією як для внутрішнього споживання, так і для експорту, сприяючи економічному розвитку країни.

Разом з тим варто відзначити забезпечуючі види діяльності сільського господарства варто віднести [1]:

I — тракторне і сільськогосподарське машинобудування; машинобудування для харчової промисловості; агрохімія (виробництво мінеральних добрив і мікробіологічна промисловість); комбікормова промисловість; система матеріально-технічного обслуговування сільського господарства; меліоративне і сільське будівництво;

II — харчова промисловість; холодильне, складське, спеціалізоване транспортне господарство; торговельні й інші підприємства й організації, що займаються доведенням кінцевого продукту до споживача, включаючи оптові ринки, роздрібну торгівлю і суспільне харчування. До кожної сфери варто також віднести відповідні галузі науки і підготовку кадрів [1].

Однак, спираючись на інформацію з порталу «Освіта» [2], а також власне бачення, більш вдалим є такий поділ:

I — галузі промисловості, які постачають сільському господарству засоби виробництва;

II — галузі, які зайняті виробничо-технічним обслуговуванням сільського господарства;

III — власне саме сільське господарство;

IV — галузі, які забезпечують заготівлю, переробку, зберігання, транспортування, реалізацію продукції. Інколи виділяють

V — інфраструктуру (дорожньо-транспортне господарство, зв'язок, матеріально-технічне обслуговування, систему зберігання, складське і тарне господарство, галузі нематеріального виробництва та ін.).

Соколюк С.Ю. та Федосєєва К.Ю. у цілому також поділяють таку думку. Однак вони вважають, що сфери АПК мають такий вигляд [19].

Безумовно перший і другий підхід до класифікації вирізняються наявністю інфраструктури як окремого сегменту. Не викликає сумніву, що інфраструктура відіграє важливу роль у АПК, особливо це видно зі змін котрі в ній відбулися за час воєнного конфлікту.

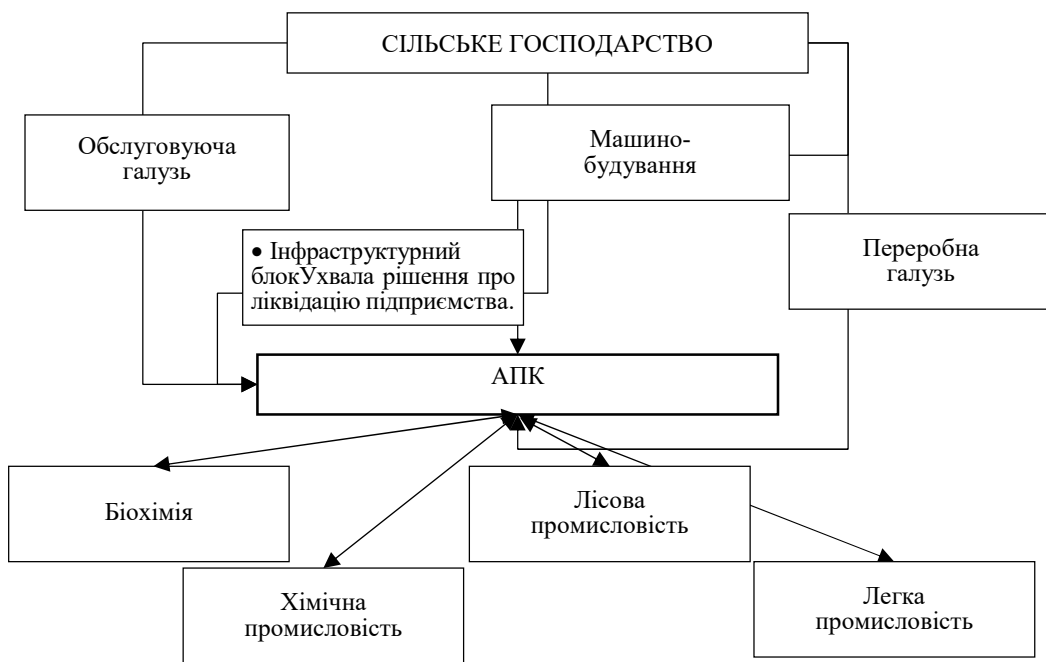

Рис. 1. Сфери діяльності в АПК

Сформовано автором

Для того, щоб підкреслити важливість сільського господарства для економіки нашої держави, зобразимо частку АПК у ВВП України (рис. 2).

У сільському господарстві головним засобом виробництва є земля. За даними світового економічного форуму 40% українських земель — це чорнозем (28% від загальносвітового обсягу). Державна служба статистики, Євростат та FAO приводять фактологічні дані, що за цим показником наша держава обійш-

ла інші країни щонайменше у 1,8 разу [5, с. 20] наголошуючи, що повній реалізації потенціалу земель заважає недофінансованість сектору в основні засоби та мінеральні добрива та занижена вартість землі.

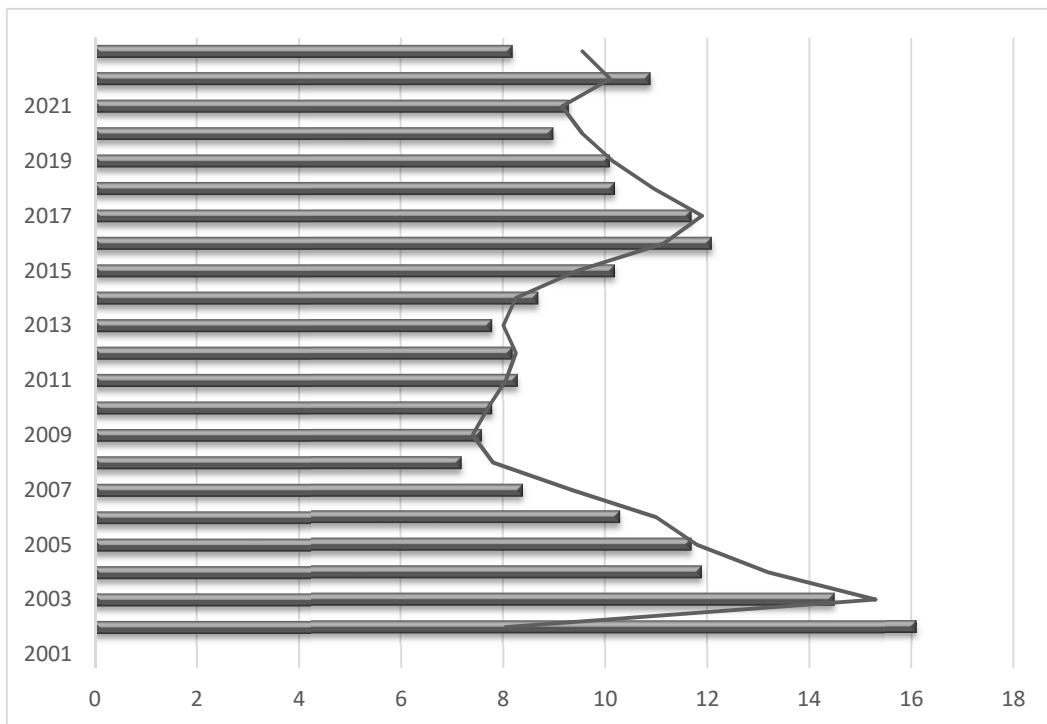

Рис. 2. Частка сільського господарства у ВВП України, %

* складено автором за матеріалами 16 — 18.

Заступник міністра аграрної політики та продовольства України Висоцький Т. наголосив, що українські аграрії не можуть використовувати приблизно 25% посівних площ через бойові дії або тимчасову окупацію територій України. Прес-служба відомства аграрної політики також зазначає, що після деокупації плине багато часу (від кількох місяців до року) для розчищення та розмінування території. Наразі посівна площа всіх категорій господарств на підконтрольній території України складає близько 21,8 млн га, що на 6,8 млн га менше від показника 2021 року (28,6 млн га) [11]. Таким чином з початку бойових дій посівна площа в Україні скоротилась на понад 8 млн га. Однак, не зважаючи на це Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр) зазначає [12, 13], що на підконтрольних Україні територіях економічні показники галузі значно покращились порівняно з аналогічними періодами попередніх років. Однак ситуація в Донецькій області та на деяких інших непідконтрольних територіях за окремими групами з виробництва товарної продукції (м'ясна та молочна продукція) є критичною [12].

Вагомий внесок в економіку країни здійснюється за рахунок експорту сільгосп-продукції. Динаміка зростання експорту з 2015 року дорівнює 5,5%, основним драйвером цього процесу став продаж товарів із низькою доданою вартістю — сировини та продукції агропромислового комплексу (харчова промисловість) [5, с. 67]. Однак ще Ерік Рейнарт зазначив тупиковість такого шляху [6].

У передвоєнний час (2019 рік) лівову частку від загального обсягу експорту становили саме продукція АПК (у т.ч. за рахунок переробки), при цьому за період 2011–2019 рр. відбулось зростання частки експорту харчової та сільськогосподарської продукції з 18% до 40% [5, с. 68; 8, с. 1].

Позитивний вплив на показники експорту має деблокада українських чорноморських портів з серпня 2022 року [10]. При цьому майже 79% експорту агро та харчової продукції припадає саме на зернові та олійні культури.

Варто відзначити, що наразі зростає експорт молочної продукції, продуктів переробки овочів, кондитерських виробів, готових м'ясних виробів, борошна. За даними Укрінформ Україна у 2022 році експортувала аграрної продукції на понад 23 млрд дол. США. При цьому у загальній структурі українського експорту в 2022 році частка аграрної продукції становила 53% [9].

Сільське господарство є важливою складовою національної економіки України та джерелом доходів від експорту. Нормальне функціонування галузі без залучення кредитних ресурсів банків у сучасних умовах неможливе. Обмежений доступ до фінансування, зокрема до банківських кредитів через високі відсоткові ставки за їх користування, відсутність предмета застави, було істотною перешкодою для ведення господарської діяльності суб'єктами малого та середнього підприємництва, зокрема фермерів з обсягом землі до 500 га. Це сегмент, який масово не покривався комерційними банками, оскільки малі аграрії, як правило, не мають достатньої застави. Тому з метою розширення доступу таких господарств до кредитних ресурсів Урядом України прийнято рішення про утворення Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві [14], що є безумовно позитивним зрушенням. На думку Голяна В., заступника директора Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, важливою є ідея, що іноземні інвестиції значно зростуть лише за умови створення чесних правил гри для всіх учасників аграрного сектору та обмеження проявів монополізації ринків і земель від вертикально інтегрованих агрохолдингів. Це важливий момент, оскільки справедливі конкурентні умови можуть викликати інтерес та довіру іноземних інвесторів, що, в свою чергу, може сприяти сталому розвитку сільського господарства.

Таким чином, важливо продовжувати впровадження заходів, спрямованих на полегшення доступу до фінансових ресурсів для сільських господарств, а також розвивати ефективний механізм контролю за концентрацією ресурсів в аграрному секторі для підтримки сталого розвитку цієї важливої галузі української економіки [15].

У реальному житті не спостерігається значущого перерозподілу ресурсів у сільському господарстві, за винятком суттєвого відтоку сільського населення в промисловість і сферу послуг, що є характерним для розвинених країн. Це пояснюється тим, що хоча людські ресурси на селі можуть зменшуватися, земельні ділянки, якими вони володіли чи на яких працювали, залишаються в аграрному обороті. Це призводить до продовження виробництва сільськогосподарської продукції.

сподарської продукції на цих землях, і для забезпечення його ефективності необхідно інвестувати в достатню кількість основного та оборотного капіталу. Ця ситуація ускладнює перехід сільського населення в інші сфери.

Крім того, для забезпечення конкурентоспроможності сільського виробництва, сільські товаровиробники повинні вносити інвестиції, враховуючи фактичні масштаби землекористування. Це виявляється іммобільністю ресурсів сільського господарства, що дозволяє зберігати високий рівень виробництва завдяки впровадженню новітніх технологій і досягнень науки і техніки. Отже, ці процеси стимулюють збільшення пропозиції сільськогосподарської продукції. Проте, враховуючи закони ринкової економіки, можна очікувати тенденцію до зниження цін на сільськогосподарську продукцію і доходів для сільських товаровиробників. Це є актуальною проблемою, яка вимагає уваги та ретельного вивчення, оскільки вона впливає на стабільність і розвиток сільського господарства. Для вирішення цієї проблеми можуть бути розглянуті стратегії підтримки сільського населення, створення сприятливих умов для інвестицій та впровадження сучасних управлінських практик.

Сільське господарство, як ключова галузь, стикається з важливою проблемою — недостатнім обсягом власних ресурсів для забезпечення операційної діяльності. Без залучення кредитних ресурсів, особливо короткострокових кредитів для поточних платежів, сільське господарство не може ефективно функціонувати. Це пояснюється великим сезонним розривом між вкладеним оборотним капіталом і прибутком у рослинництві. У сфері сільського господарства, де процеси виробництва поділяються на сезони, підприємства мають потребу в значних коштах для забезпечення сезонних витрат. Утримувати значні суми власних коштів для цих цілей протягом тривалого часу не є раціональним, і тому залучення позичкових ресурсів стає важливим аспектом фінансового управління в сільському господарстві.

Зазначається, що сільське господарство вважається менш привабливою для інвестицій порівняно з іншими секторами економіки. Причиною цього є тривалий виробничий цикл, який може тривати більше року, вимагаючи постійних вкладень протягом усього процесу виробництва. Такий характер виробництва призводить до того, що кошти, вкладені на початку виробництва, звільняються лише після завершення виробництва та продажу готової продукції. На сьогодні в Україні найбільше інвестицій потребують такі галузі [згідно аналізу даних [5, 6, 7, 11, 12, 13]: молочна галузь, логістика та зберігання овочів та фруктів, збільшення обсягів інвестування цукробурякового виробництва (яке постраждало через недалекоглядну політику ще у 2005 році й досі від того не оговталось). Потенційні інвестори спрямовують свій капітал насамперед у ті виробництва, де має місце швидкий кругообіг коштів, а отже, де можна отримати і швидко віддачу від його інвестування. Тому сільське господарство є менш привабливою галуззю. Крім того, ще існує підвищений ризик недоодержання готової продукції в очікуваному обсязі через незалежні від виробника обставини [19].

Сільське господарство України переживає важливий етап, пов'язаний з відновленням після періоду війни, але йому доведеться стикнутися з викликами, які випливають із його власних особливостей. Однією з ключових перешкод є іммобільність ресурсів, яка не лише ускладнює їх перерозподіл від сільського

господарства до інших галузей, але і впливає на формування середньої норми прибутку між різними галузями економіки.

Термін «імобільність» вказує на те, що ресурси, вкладені в сільське господарство, мають обмежену можливість переміщення в інші сфери. Це важливо з розумінням того, як сільське господарство реагує на зміни в економіці. Теоретично, при зменшенні доходів у сільському господарстві фермери можуть розглядати можливість перерозподілу своїх ресурсів в інші бізнес-сфери. Однак імобільність ресурсів може стати перешкодою цьому процесу.

В умовах конкуренції та прагнення забезпечити вищий рівень прибутку, фермери можуть бути схильні змінювати напрямок своєї діяльності від сільського господарства до інших секторів. Але, завдяки імобільності ресурсів, такий перехід може бути обмеженим. Це означає, що, навіть якщо доходи від сільського господарства зменшаться, фермери можуть знаходитися в складній ситуації, оскільки перерозподіл їхніх ресурсів може бути вкрай обмеженим.

У змінних умовах війни і після неї, де ціни та попит на сільськогосподарську продукцію можуть змінюватися, розуміння імобільності ресурсів допомагає прогнозувати, як сільське господарство може адаптуватися та відновлюватися в умовах невизначеності.

Сільське господарство України має свої особливості, які суттєво вплинуть на повоєнне відновлення галузі. Найперша з них пов'язана з відносною імобільністю ресурсів, яка є бар'єром на шляху перерозподілу їх (крім трудових ресурсів) із сільського господарства в промисловість та інші галузі. А це означає, що дана галузь не бере безпосередньої участі у формуванні середньої норми прибутку між галузями. Теоретично можна уявити, що при зменшенні доходів у сільському господарстві, яке може мати місце внаслідок зниження цін від зростання пропозиції сільськогосподарської продукції, фермери в пошуках більш прибуткового бізнесу перерозподілять свої ресурси на користь інших виробництв. В результаті пропозиція сільськогосподарської продукції щодо попиту зменшиться, ціни на неї зростуть, а поряд з ними зміняться — і доходи сільських товаровиробників, урівноважуючись з розміром доходів інших галузей.

Висновки. У контексті відновлення сільського господарства України після періоду війни важливо враховувати особливості цієї галузі, серед яких ключовим є питання імобільності ресурсів. Імобільність стає значущим викликом, ускладнюючи перерозподіл ресурсів між сільським господарством та іншими галузями економіки. Зрозуміння даного фактору є ключовим для прогнозування адаптації та відновлення сільського господарства в умовах невизначеності. Розуміючи, як імобільність ресурсів впливає на рішення фермерів та загальну динаміку ринку, можна розробити більш ефективні стратегії підтримки галузі, сприяючи їй стійкому відновленню та розвитку.

Після всього наведеного сформулюємо найгостріші питання сільського господарства України:

- недосконалість законодавства, деякі закони суперечать один одному, однак позитивні зрушення в цій сфері за останні два роки є значними;
- усестороння державна та міжнародна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, зокрема обсяги наданих ПІІ за останній рік збільшилась кратно

і одночасна майже повна відсутність інвестицій у сільське господарство з боку власників через бойові дії та пов'язані з цим ризиками;

- в Україні й досі використовуються застарілі засоби праці, більшість сільськогосподарської техніки, яка нині наявна в галузі випущена ще за радянських часів;
- зменшення сільського населення, в тому числі через воєнний конфлікт і відмова молодих спеціалістів їхати до села. Це є одночасно наслідком занижкої заробітної плати та відсутності бачення перспектив для молоді, подекуди й відсутністю соціальної інфраструктури (дитячих садочків, шкіл тощо).

Література

1. Агропромисловий комплекс https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81
2. Проблеми розвитку агропромислового комплексу в Україні та у світі. Реферат https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18013
3. Павлюченко Ю. М. Концептуальні засади господарсько-правового забезпечення аграрного ринку: монографія. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. — 360 с.
4. Кизим М.О., Полякова О.Ю., Хаустова В.Є. та ін. Концептуальні засади розвитку аграрної сфери та сільських територій України : кол. моногр. / за ред. М.О. Кизима; авт. кол.: М.О. Кизим, Н.В. Белікова, О.Ю. Полякова, В.Є. Хаустова, І.Ю. Грішова, І.В. Ярошенко, О.М. Красносова, Д.Г. Михайленко, І.В. Семигуліна, О.В. Тур, О.М. Леванда, Р.В. Харченко, П.К. Семигулін. — Харків: ФОП Лібуркіна Л.М., 2020. — 280 с. Укр. мова
5. Аудит економіки України 2030 / Кабінет Міністрів України 2030 <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>
6. Рейнарт Е. Як багаті країни стали багатими... І чому бідні країни залишаються бідними. — К.: Саміт-Книга, 2019. — 416 с.
7. Вектори економічного розвитку 2030 / Кабінет Міністрів України <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>
8. Війна Росії проти України: торгівля агропродовольчою продукцією між Україною та ЄС [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/atag/2022/729322/eprs_ata\(2022\)729322_xl.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/atag/2022/729322/eprs_ata(2022)729322_xl.pdf)
9. Україна у 2022 році експортувала аграрної продукції на понад 23 млрд дол. США // Укрінформ // <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3650437-ukraina-torik-eksportovala-agroprodukcii-na-ponad-23-milardi.html>
10. Гвоздьова О. Експорт з України під час війни: як змінилась структура постачань української продукції за кордон /24 жовтня 2022, 09:17 / Економічна правда // <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/24/692959>
11. В Україні через війну приблизно на чверть зменшилися посівні площі // Укрінформ // середа, 30 серпня 2023, 08:00 // <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3660710-v-ukraini-cerez-vijnu-priblizno-na-cvert-zmensilis-posivni-plosi.html>
12. Огляд продовольчої безпеки та політики в Україні. Незначне покращення у травні // Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр) // 22 червня 2022 року // https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Food-availability-and-policy-Ukraine_issue2_ua-1.pdf
13. Огляд продовольчої безпеки та політики в Україні. Оновлення у червні // Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр) // 26 липня, 2022 //

https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Food_security_and_policy_review_issue%204_ukrainian.pdf

14. Щодо обговорення проекту «Зміцнення Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві» (оновлено) // Міністерство аграрної політики та продовольства України // Опубліковано 26 січня 2023 року, 15:00 // <https://minagro.gov.ua/news/shchodo-obgovorennya-proektu-zmicnennya-fondu-chastkovogo-garantuvannya-kreditiv-u-silskomu-gospodarstvi>

15. Голян В. Ресурсне прокляття: чому зернова орієнтація українського АПК заважає іноземним інвестиціям // 30 травня 2016 — 07:00 // <https://agravery.com/uk/posts/show/resursne-proklatta-comu-zernova-orientacia-ukrainskogo-apk-zavazae-inozemnim-investiciam>

16. Валовий внутрішній продукт України https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%96%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BA%D1%82_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8

17. Сологуб І. Валовий внутрішній продукт за 2022 рік //14 Квітня 2023 // <https://voxukraine.org/valovuj-vnutrishnij-produkt-za-2022-rik>

18. Лещенко Р. За 2021 рік Україна збільшила зовнішньоторговельний обіг с/г продукції та продовольчих товарів, — // Опубліковано 09 лютого 2022 року, 16:51 // <https://minagro.gov.ua/news/za-2021-rik-ukrayina-zbilshila-zovnishnotorgovelnij-obig-sg-produkciyi-ta-prodovolchih-tovariv-roman-leshchenko>

19. Соколюк С.Ю., Федосєєва К.Ю. Інвестиційна діяльність в Україні, проблеми інвестування сільського господарства <https://lib.udau.edu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/f6eadb3b-9b4a-4afd-8e39-8a76197214c6/content>

References

1. Agro-industrial complex // https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5_%D0%BA%D1%81

2. Problems of the development of the agro-industrial complex in Ukraine and in the world. Abstract // https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18013

3. Pavlyuchenko Y. M. Conceptual principles of economic and legal provision of the agricultural market: monograph. Vinnytsia: DonNU named after Vasyl Stus, 2022. — 360 p.

4. Kyzym M.O., Polyakova O.Yu., Haustova V.E. etc. Conceptual principles of the development of the agrarian sphere and rural areas of Ukraine: col. Monogr. / Edited by M.O. Kyzyma; author coll.: M.O. Kyzym, N.V. Belikova, O.Yu. Polyakova, V.E. Haustova, I.Yu. Grishova, I.V. Yaroshenko, O.M. Krasnonosova, D.G. Mykhalenko, I.V. Semigulina, O.V. Tur, O.M. Levanda, R.V. Kharchenko, P.K. Semigulin. — Kharkiv: FOP Liburkin L.M., 2020. — 280 p. Ukrainian

5. Audit of the Economy of Ukraine 2030 / Cabinet of Ministers of Ukraine 2030 // <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>

6. Reinart E. How rich countries became rich. And why poor countries remain poor. — K.: Samit-Knyga, 2019. — 416 p.

7. Vectors of economic development 2030 / Cabinet of Ministers of Ukraine // <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>

8. Russia's war against Ukraine: trade in agricultural products between Ukraine and the EU // [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/atag/2022/729322/eprs_ata\(2022\)729322_xl.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/atag/2022/729322/eprs_ata(2022)729322_xl.pdf)

9. In 2022, Ukraine exported agricultural products worth more than 23 billion dollars. USA // Ukrinform // <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3650437-ukraina-torik-eksportuvala-agroprodukcii-na-ponad-23-milardi.html>

10. Hvozdyova O. Exports from Ukraine during the war: how the structure of the supply of Ukrainian products abroad changed / October 24, 2022, 09:17 / Economic truth // <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/24/692959>

11. In Ukraine, due to the war, the cultivated area decreased by about a quarter // Ukrinform // Wednesday, August 30, 2023, 08:00 // <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3660710-v-ukraini-cerez-vijnu-priblizno-na-cvert-zmensilis-posivni-plosi.html>

12. Overview of food security and policy in Ukraine. Slight improvement in May // Center for Food and Land Use Research (KSE Agrocenter) // June 22, 2022 // https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Food-availability-and-policy-Ukraine_issue2_ua-1.pdf

13. Overview of food security and policy in Ukraine. Update in June // Food and Land Use Research Center (KSE Agrocentr) // July 26, 2022 // [https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Food security and policy review issue%204 ukrainian.pdf](https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Food%20security%20and%20policy%20review%20issue%204%20ukrainian.pdf)

14. Regarding the discussion of the project «Strengthening the Fund for the partial guarantee of loans in agriculture» (updated) // Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine // Published on January 26, 2023, 15:00 // <https://minagro.gov.ua/news/shchodo-obgovorennya-proektu-zmicnennya-fondu-chastkovogo-garantuvannya-kreditiv-u-silskomu-gospodarstvi>

15. Golyan V. Resource curse: why the grain orientation of the Ukrainian agricultural industry hinders foreign investment // May 30, 2016 — 07:00 // <https://agravery.com/uk/posts/show/resursne-proklatta-comu-zernova-orientacia-ukrainskogo-apk-zavazae-inozemnim-investiciam>

16. Gross domestic product of Ukraine https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%96%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BA%D1%82_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8

17. Sologub I. Gross domestic product for 2022 // April 14, 2023 // <https://voxukraine.org/valovyj-vnutrishnij-produkt-za-2022-rik>

18. Leshchenko R. In 2021, Ukraine increased foreign trade turnover of agricultural products and food products, — // Published on February 09, 2022, 4:51 pm // <https://minagro.gov.ua/news/za-2021-rik-ukrayina-zbilshila-zovnishnotorgovelnij-obig-sg-produkciyi-ta-prodovolchih-tovariv-roman-leshchenko>

19. Sokolyuk S.Y., Fedoseeva K.Y. Investment activity in Ukraine, problems of agricultural investment <https://lib.udau.edu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/f6eadb3b-9b4a-4afd-8e39-8a76197214c6/content>